

Стрілюк Олена

<https://orcid.org/0000-0002-5278-5263>

Scopus ID 59539632200

Кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин,
Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка
(Чернігів, Україна) E-mail: olenastriliuk@ukr.net

МЕДІАГРАМОТНІСТЬ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПОДОЛАННЯ СТЕРЕОТИПІВ У ВИКЛАДАННІ НОВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ КРАЇН АЗІЇ ТА АФРИКИ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

У статті розглядається проблема формування критичного мислення та медіакомпетентності здобувачів вищої освіти в контексті вивчення курсу «Новітня історія країн Азії та Африки».

Мета розвідки полягає в обґрунтуванні методики використання інструментів медіаграмотності для деконструкції стійких історичних та культурних стереотипів щодо країн азійсько-африканського регіону, зокрема уявлень про «відсталість», «традиційність» і конфліктність цих суспільств, що активно відтворюються в масовій культурі та медіа. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю подолання європоцентричних наративів і «екзотизації» Сходу, які поширюються через некритичне споживання новинного та візуального медіаконтенту. У статті проаналізовано специфіку сприйняття здобувачами освіти історичних процесів у країнах Азії та Африки як частини так званого Глобального Півдня та виявлено основні упередження, що перешкоджають формуванню цілісної й науково обґрунтованої історичної картини світу.

Методологія дослідження ґрунтується на міждисциплінарному підході, що поєднує методи історичного аналізу, медіастудій та педагогіки. Застосовано методи педагогічного спостереження, рефлексивного опрацювання результатів навчальної діяльності здобувачів освіти, а також кейс-стаді на основі навчальних ситуацій з реальних медіапрактик для розробки практичних вправ. Зокрема, описано алгоритми порівняльного аналізу новинних повідомлень різних медіаагенцій (західних, вітчизняних, регіональних), методику деконструкції візуальних фейків і маніпуляцій у фотожурналістиці, а також прийоми верифікації інформації про політичні конфлікти в країнах Азії та Африки. Окремо обґрунтовано використання аналізу алгоритмізованої видачі інформації та відповідей генеративного штучного інтелекту як інструментарію для виявлення стереотипних патернів у репрезентації країн Глобального Півдня. Цей підхід спрямований на подолання обмеженості мовних та алгоритмічних капсул інформаційного простору через забезпечення багатоперспективності аналізу. Запропонований комплекс вправ орієнтований на зниження рівня стереотипних суджень та підвищення якості наукової аргументації здобувачів у роботі з медіаджерелами.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у розробці та теоретичному обґрунтуванні моделі інтеграції компонентів медіаграмотності безпосередньо у зміст фахового курсу «Новітня історія країн Азії та Африки», на відміну від традиційного викладання медіаграмотності як окремої дисципліни. Запропоновано типологію історичних стереотипів про країни Сходу та Африки, характерних для українського освітнього простору, і визначено ефективні інструменти їх подолання в процесі навчання.

Висновки. Доведено, що інтеграція медіаосвітніх технологій у викладання історії країн Азії та Африки сприяє не лише глибшому засвоєнню фактологічного матеріалу, а й формуванню фахових компетентностей майбутніх учителів історії, істориків та археологів. Використання запропонованих методик дозволяє трансформувати сприйняття регіонів, що вивчаються, від міфологізованого до науково обґрунтованого, а також сприяє розвитку навичок критичної роботи з суперечливими джерелами в умовах сучасних інформаційних війн.

Ключові слова: медіаграмотність, новітня історія країн Азії та Африки, історичні стереотипи, критичне мислення, методика навчання історії.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. На сучасному етапі цивілізаційного розвитку країни Азії та Африки, які сьогодні в науковому дискурсі все частіше об'єднують поняттям Глобального Півдня, перетворюються на важливих суб'єктів світової геополітики та глобальної економіки. Попри внутрішню гетерогенність і розмаїття соціокультурних моделей цих регіонів, їхня консолідація як міжнародного суб'єкта світової політики вимагає від української вищої школи нових підходів до вивчення історії. Для України, яка перебуває в умовах повномасштабної війни та активного пошуку нових стратегічних партнерів на міжнародній арені, глибоке розуміння специфіки цих регіонів виходить далеко за межі суто академічного інтересу. Воно стає складовою національної безпеки та передумовою формування ефективної зовнішньої політики.

Проте в сучасному освітньому просторі викладачі досі стикаються з проблемою спрощеного або викривленого сприйняття історії та сьогодення країн Сходу здобувачами освіти. Додатковим викликом сучасного етапу є стрімкий розвиток технологій штучного інтелекту, які можуть як відтворювати наявні упередження через алгоритмічні «галюцинації» та ефект цифрових бульбашок, так і виступати потужним інструментом деконструкції міфів. Залучення генеративного ШІ до критичного аналізу медіатекстів, порівняльного опрацювання наративів різних мовних сегментів інформаційного простору та верифікації складних історичних зв'язків дозволяє здобувачам освіти вийти за межі спрощеного сприйняття країн Азії та Африки.

В умовах цифровізації освітнього та інформаційного простору здобувачі вищої освіти, як активні споживачі цифрового медіаконтенту, часто формують свої уявлення про азійський та африканський регіони не на основі верифікованих наукових джерел, а під впливом медіаобразів масової культури або емоційно забарвлених заголовків новинних стрічок. Це призводить до виникнення та закріплення стійких стереотипів. З одного боку, спостерігається явище екзотизації, коли Схід сприймається виключно як приваблива туристична локація або сховище давньої мудрості без зв'язку з реальною політикою. З іншого боку, поширеною є маргіналізація цих регіонів, що проявляється в асоціації країн Азії та Африки виключно з бідністю, постійними збройними конфліктами та відсутністю демократичних інституцій. Такий підхід ігнорує потужні модернізаційні процеси та культурне розмаїття зазначених країн.

Ситуація значно ускладнюється тим, що сучасний глобальний інформаційний простір насичений пропагандистськими наративами. Зокрема, російська пропаганда активно використовує антиколоніальну риторику для маніпуляції громадською думкою в країнах Азії та Африки, намагаючись дискредитувати європейський вектор розвитку. Здобувачі освіти часто не мають достатніх навичок для виявлення таких маніпуляцій, що призводить до хибних висновків щодо позиції країн Глобального Півдня у російсько-українській війні.

За таких умов традиційне викладання фактологічної історії, зосереджене переважно на відтворенні дат і подій, уже недостатнє для формування фахової компетентності. Очевидно, що сучасний учитель історії, як і майбутній історик чи фахівець гуманітарного профілю, повинен володіти розвиненим інструментарієм медіаграмотності. Це дозволить не лише орієнтуватися в суперечливих інформаційних потоках, але й ефективно деконструювати міфи та упередження у своїй подальшій педагогічній або науковій діяльності. Відтак інтеграція медіаосвітніх компонентів та прийомів критичного аналізу джерел безпосередньо у зміст курсу «Новітня історія країн Азії та Африки» стає нагальним практичним завданням вищої школи.

Аналіз основних досліджень і публікацій з порушеної проблеми. Проблематика інтеграції медіаосвіти в навчальний процес закладів вищої та середньої освіти останніми роками набула системного осмислення у працях вітчизняних науковців. Фундаментальні засади впровадження медіаграмотності в українську освітню систему ґрунтовно проаналізовано у роботах таких дослідників, як В. Іванов [1; 4], О. Волошенюк [2], Г. Почепцов [10], а міжнародні вектори розвитку цієї компетентності визначені у стратегічних документах ЮНЕСКО [18]. Науковці Академії української преси розробили значний масив методичних матеріалів, які визначають стандарти медіакомпетентності сучасного педагога та пропонують інструментарій для роботи з інформаційними викликами. Водночас у практиці української освіти активно використовуються міжнародні підходи до розвитку медіаграмотності, зокрема методологічні напрацювання організації IREX, спрямовані на формування критичного мислення та навичок аналізу медіаконтенту.

Специфіку формування критичного мислення безпосередньо при вивченні історичних дисциплін висвітлено у доробку провідних українських методистів, зокрема О. Пометун [9], Т. Ладиченко [6], Д. Десятова [3]. Автори акцентують увагу на необхідності роботи з першоджерелами, верифікації фактів та багатоперспективності у викладанні історії. Питання візуальної грамотності та роботи з фотодокументами на заняттях з історії також знайшли відображення в сучасних дидактичних розвідках [15]. Окремі аспекти проблеми порушуються у сучасних зарубіжних дослідженнях з медіаосвіти та історичної дидактики, однак їх безпосередня адаптація до українського освітнього контексту залишається обмеженою.

Окрему групу джерел складають роботи, присвячені феномену стереотипізації та конструюванню образу «Іншого» в культурі. Теоретичним підґрунтям для аналізу сприйняття країн Сходу західним світом залишається класична концепція «орієнталізму» Е. Саїда [11], яка пояснює механізми виникнення упереджень щодо азійських та африканських спільнот. Водночас сучасні науковці активно порушують

питання необхідності переосмислення ролі країн Глобального Півдня в новій системі міжнародних відносин. Зокрема, у фокусі дослідників перебуває проблема звільнення від російських імперських наративів щодо цих регіонів [5] та загальні процеси деколонізації національної пам'яті й політичної ідентичності [17].

Вагомий внесок у розробку практичних аспектів цієї проблематики зроблено у попередніх наукових розвідках автора статті. Зокрема, нами вже було обгрунтовано необхідність інтеграції інфомедійної грамотності безпосередньо у структуру курсу «Новітня історія країн Азії та Африки» [13] та визначено місце цієї компетентності у системі фахової підготовки вчителя історії [8].

Однак, попри значну кількість наукових публікацій з медіаграмотності та методики історії, проблема їх синтезу саме в контексті викладання новітньої історії країн Азії та Африки залишається недостатньо розробленою. Більшість методичних рекомендацій орієнтовані на історію України або загальну всесвітню історію, тоді як специфіка роботи з джерелами азійського та африканського походження, а також методика деконструкції екзотизованих стереотипів про ці регіони у вищій школі потребують детальнішого висвітлення та систематизації. Окремого наукового осмислення потребує питання адаптації інструментарію медіаграмотності до умов алгоритмізованого інформаційного простору та можливостей генеративного штучного інтелекту як засобу критичного аналізу постколоніальних наративів. Саме ці аспекти визначають змістове наповнення нашого дослідження.

Метою статті є теоретичне обгрунтування та практична розробка методичних прийомів застосування інструментів медіаграмотності для виявлення й деконструкції стійких історичних і культурних стереотипів щодо країн Азії та Африки у процесі фахової підготовки майбутніх учителів історії, істориків і археологів.

Висвітлення процедури теоретико-методологічного дослідження. Для досягнення поставленої мети та розв'язання окреслених завдань нами було застосовано комплекс загальнонаукових та спеціальних методів дослідження. Методологічну основу роботи становить міждисциплінарний підхід, що передбачає поєднання інструментарію історичної науки, медіастудій і педагогіки.

На теоретичному рівні застосовано методи аналізу та синтезу наукової літератури, що дозволило з'ясувати стан розробки проблеми медіаграмотності в історичній освіті. Метод узагальнення використано задля систематизації основних стереотипів щодо країн Азії та Африки, поширених у сучасному інформаційному просторі. Для глибшого розуміння природи виникнення упереджень, зокрема в контексті аналізу європоцентричних наративів, залучено історико-генетичний метод та елементи постколоніальної критики.

Емпіричну складову дослідження реалізовано за допомогою таких діагностичних методів, як педагогічне спостереження та бесіда. Це дозволило виявити рівень сформованості медіакомпетентності здобувачів освіти та наявність у них стійких стереотипних уявлень про країни Глобального Півдня. Ключовим етапом дослідження стала апробація авторської методики роботи з медіатекстами під час навчальних занять. Також застосовано методи критичного дискурс-аналізу при роботі з новинними повідомленнями та візуального аналізу для деконструкції фото- та відеоматеріалів. Зокрема, для оцінки впливу цифрового середовища на формування світогляду здобувачів освіти було залучено методику аналізу персоналізованої видачі інформації в соціальних мережах та алгоритмів генеративного штучного інтелекту щодо репрезентації країн Сходу. Це дозволило деконструювати маніпулятивні наративи в умовах алгоритмізованого добору інформації та використання цифрових інструментів аналізу.

Дослідно-експериментальна робота здійснювалася на базі Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка безпосередньо під час викладання фахових дисциплін для здобувачів освіти спеціальності «Середня освіта (Історія)» та «Історія та археологія». Процедура дослідження охоплювала виявлення типових стереотипів на констатувальному етапі, реалізацію системи вправ з медіаграмотності на семінарських заняттях та підсумковий аналіз динаміки змін у сприйнятті студентами історичного матеріалу.

Виклад основного матеріалу дослідження з обгрунтуванням отриманих наукових результатів. Процес викладання новітньої історії країн Азії та Африки у закладах вищої освіти на сучасному етапі супроводжується низкою специфічних методичних викликів, серед яких ключовою проблемою стає суттєвий розрив між академічним історичним знанням, яке пропонує викладач, та усталеними побутовими уявленнями здобувачів освіти. Останні часто сформовані під впливом масової культури, емоційних заголовків новинних стрічок та глобального медіасередовища, що призводить до спрощеного або викривленого сприйняття історичної реальності. У ході апробації фахових дисциплін та тривалого педагогічного спостереження нами було здійснено аналіз та класифікацію основних упереджень, які найчастіше зустрічаються в студентській аудиторії. Результатом цієї роботи стало виокремлення трьох базових груп стереотипів, кожна з яких вимагає специфічного підходу до деконструкції: по-перше, це стереотипи віктимізації, що стосуються переважно країн Африки і зводять історію континенту до наративу про «суцільні страждання»; по-друге, це стереотипи екзотизації та орієнталізму, які формують міфологізоване уявлення про країни Азії як про «казковий» або ірраціональний простір [8]; по-третє, це найнебезпечніша група – політичні міфи та маніпуляції, інспіровані ворожою пропагандою, що викривлюють розуміння геополітичних процесів Глобального Півдня.

Для подолання окреслених когнітивних викривлень та формування фахової компетентності майбутніх вчителів, істориків, археологів нами було розроблено та імплементовано в навчальний процес комплексну систему практичних вправ, що ґрунтується на засадах інфомедійної грамотності [4; 13]. Реалізація цієї методики спирається на широке використання хмарних технологій та цифрових інструментів співпраці. Варто наголосити, що архітектура сучасних хмарних сервісів, зокрема Google Workspace, Canva, Miro та їх аналогів, орієнтована на забезпечення інтерактивності та спільної діяльності [7]. Це докорінно трансформує освітнє середовище, надаючи користувачам можливість не лише пасивно споживати інформацію, а й виступати її активними творцями, створюючи, верифікуючи та редагуючи контент у режимі реального часу. Такий підхід дозволяє трансформувати здобувача освіти з об'єкта навчання на дослідника, здатного до критичного аналізу інформаційних потоків та самостійної деконструкції історичних міфів [9].

Робота з першою групою упереджень – стереотипами віктимізації щодо країн Африки – розпочинається з візуальної діагностики, оскільки саме візуальні образи – голод, хвороби, пустеля, найглибше закарбовуються у свідомості, формуючи стійкі асоціативні ланцюги. Ефективним засобом тут виступають інтерактивні віртуальні дошки на кшталт Padlet, Miro або Canva Whiteboards, які дозволяють організувати колективний мозковий штурм. Нами застосовується вправа «Асоціативний кущ» у цифровому форматі, адаптована з урахуванням підходів до розвитку критичного мислення [9]. На початку вивчення теми викладач пропонує учасникам зафіксувати на віртуальних стікерах свої первинні, миттєві асоціації зі словом «Африка». Візуалізація результатів на спільному екрані зазвичай демонструє домінування негативних конотацій: бідність, війна, допомога, що стає відправною точкою для критичної рефлексії.

Логічним продовженням є вправа «Візуальний детектив» або «Фото, що говорить», спрямована на перевірку автентичності медіаконтенту. Здобувачі освіти завантажують на спільну дошку поширені в мережі резонансні фотографії з «гарячих точок» та, використовуючи інструменти зворотного пошуку зображень Google Lens, здійснюють їх верифікацію. Цей процес дозволяє студентам наочно переконатися у маніпулятивності медіапростору, коли архівне фото десятирічної давнини використовується для ілюстрації актуальних подій. Для поглиблення аналізу на цьому етапі доцільно залучити генеративний штучний інтелект. Зокрема у межах вправи «Аудит стереотипів у ШІ» студенти аналізують результати генерації ШІ за запитом «типове африканське місто» чи «повсякденне життя в Африці», виявляючи в алгоритмічних відповідях ознаки «машинного стереотипування», заснованого на упереджених даних.

Для остаточного руйнування «історії одного нарративу» застосовується вправа «Дві сторони медалі», яка реалізується через створення спільних презентацій. Студенти діляться на дві підгрупи: перша шукає новини про певну африканську країну, наприклад Нігерію, у звичному «кризовому» ключі західних медіа, а друга – моніторить місцеві джерела на предмет новин про технологічні стартапи, культурні фестивалі чи економічні успіхи. Зіставлення цих двох реальностей в одному хмарному документі наочно руйнує міф про «безнадійний континент».

Застосування зазначених вправ дозволяє перевести роботу зі стереотипами з рівня емоційних оцінок на рівень аналітичного осмислення джерел, а також сформувати у здобувачів освіти навички критичного зіставлення візуальних і текстових нарративів у глобальному інформаційному полі.

Деконструкція другої групи стереотипів – орієнталізму та екзотизації країн Азії – вимагає переходу від зовнішнього споглядання до занурення у внутрішній культурний та соціальний контекст. Тут найбільш доцільним є поєднання дискурс-аналізу з проєктивними методиками. Робота розпочинається з аналітичної вправи «Полювання на кліше», яка виконується у хмарному середовищі, наприклад, у спільному Google-документі. Здобувачі освіти аналізують популярні тревел-блоги, фільми або статті про Схід, виписуючи слова-маркери екзотизації – «таємничий», «казковий», «деспотичний», «поза часом». Усвідомивши ці мовні штампи, студенти переходять до наступного етапу – вправи «Де-орієнталізація мапи». Використовуючи картографічні сервіси Google Maps, Google Earth, вони досліджують реальну інфраструктуру азійських мегаполісів, логістичні хаби та університетські центри, що допомагає замінити міфічний образ «пустелі з караванами» образом динамічного урбанізованого простору. Важливим доповненням на цьому етапі є використання генеративного ШІ як «критичного дзеркала»: здобувачі освіти порівнюють текстові описи, згенеровані чат-ботами за стереотипними промптами, з емпіричними даними про цифровізацію та модернізаційні процеси в країнах Азії, виявляючи прогалини в алгоритмічних базах знань. Це дозволяє зрозуміти природу алгоритмічного упередження: ШІ не генерує нові знання, а лише репродукує найбільш масові стереотипи, що існують у цифровому середовищі, тим самим консервуючи орієнталістські погляди.

Кульмінацією цього блоку є реалізація довготривалого проєкту на платформі Blogger, Google Sites або Canva під назвою «Погляд зсередини». Виконуючи роль блогерів-дослідників, здобувачі освіти створюють пости про реальне повсякденне життя суспільства, наприклад Ірану чи Китаю, фокусуючись на темах, які зазвичай ігнорують масові медіа: молодіжна субкультура, екологічні ініціативи, цифровізація тощо. Таке завдання вимагає систематизації значних масивів інформації та сприяє формуванню навичок історичної інтерпретації, критичного добору джерел і міжкультурного аналізу. Проєктна діяльність у такому форматі базується на принципі багатоперспективності: здобувачі освіти мають залучати джерела мовами регіону, використовуючи ШІ-перекладачі, та порівнювати саморепрезентацію азійських суспільств із їхнім відображенням у західному медіаполі, що дозволяє перейти від орієнталістського бачення до багатоперспективного історичного розуміння.

Найскладнішим етапом у роботі зі стереотипами є деконструкція третьої групи упереджень – політичних міфів і пропагандистських наративів, що активно формуються в умовах сучасних інформаційних воєн. Їх особливістю є апеляція не лише до емоцій, а й до вибірково інтерпретованих історичних фактів, що вимагає від здобувачів освіти застосування суворих методів верифікації, порівняльного аналізу та історичного контекстуалізування. Цей блок орієнтований на формування професійних аналітичних навичок майбутніх учителів історії, істориків і археологів, для яких критична робота з джерелами є базовою фаховою компетентністю.

Базовою методикою на цьому етапі є вправа «Дзеркало новин», що реалізується у спільних динамічних таблицях Google Sheets. Здобувачі освіти, працюючи в малих групах, аналізують висвітлення однієї й тієї ж резонансної події, наприклад, військового перевороту в країнах Сахелю або конфлікту на Близькому Сході, у трьох типах джерел: провідних західних медіа, регіональних локальних агентствах та ресурсах, афілійованих з ворожою пропагандою. Фіксуючи лексичні маркери – на кшталт протиставлення понять «хунта» / «борці за свободу», «анексія» / «возз'єднання» – здобувачі освіти отримують наочну порівняльну картину ідеологічної заангажованості джерел та усвідомлюють роль мови у формуванні політичних сенсів.

Поглибленням цієї роботи є вправа «Генеалогія фейку», спрямована на історичний фактчекінг політичних міфів. Обравши поширений псевдоісторичний наратив – наприклад, тезу про «відсутність державності до колонізації» або міф про «безкорисливу братню допомогу» імперських центрів, – здобувачі освіти формують доказову базу його спростування. Головною умовою є використання виключно верифікованих наукових джерел, цифрових архівів і документів міжвоєнного періоду, зокрема матеріалів «Практикуму з новітньої історії країн Азії та Африки (1918–1945)» [14]. Така робота формує навички академічної доброчесності, аргументованого письма та реконструкції історичних процесів поза межами пропагандистських схем.

Особливо продуктивним у цьому контексті є залучення кейсів держав, що самі активно використовують антиколоніальну риторику у власних зовнішньополітичних стратегіях. Показовим прикладом є Туреччина, де історичний досвід розпаду імперії та формування національної держави поєднується з сучасними ідеологічними конструктами регіонального лідерства [12]. У межах семінарських занять здобувачі освіти зіставляють матеріали міжвоєнного періоду з сучасними програмними документами та політичними дискурсами, аналізуючи, як антиімперська та антиколоніальна риторика може трансформуватися у прагматичний інструмент зовнішньої політики. Такий підхід дозволяє продемонструвати, що апеляція до антиколоніального минулого не є автоматичним маркером демократичності й потребує критичного історичного аналізу.

Окремий блок роботи присвячено аналізу алгоритмічних маніпуляцій у цифровому середовищі. За допомогою методики «Аудит алгоритмічного упередження», що базується на концепціях критичних медіастудій щодо нелінійності цифрових алгоритмів [16], здобувачі освіти досліджують функціонування бот-мереж у соціальних платформах та механізми поширення політизованого контенту. Вправа «Міжмовна верифікація» передбачає аналіз офіційних сайтів державних інституцій і провідних локальних медіа країн Азії та Африки з використанням ШІ-перекладачів, що дозволяє вийти за межі російськомовного або англomовного інформаційного простору та перевірити реальні позиції країн Глобального Півдня щодо ключових міжнародних подій.

Застосування цього комплексу методик дозволяє не лише деконструювати актуальні політичні міфи, а й сформувані у здобувачів освіти стійкі навички критичної роботи з історичними та медійними джерелами. У результаті країни Глобального Півдня постають не як пасивні об'єкти ідеологічних проєкцій, а як складні соціально-політичні системи, аналіз яких вимагає історичної глибини, міждисциплінарного підходу та постійної перевірки інформації.

Висновки з дослідження і перспективи подальших наукових розвідок. Проведене теоретико-методологічне дослідження та практична апробація запропонованої методики дають підстави стверджувати, що інтеграція компонентів медіаграмотності у викладання новітньої історії країн Азії та Африки є необхідною умовою модернізації вищої історичної освіти в Україні. В умовах глобального інформаційного протистояння та гібридних загроз традиційний підхід до навчання, що ґрунтується переважно на трансляції готових знань, виявляється недостатньо ефективним для формування фахової компетентності майбутніх учителів історії, істориків та археологів.

У ході дослідження доведено, що використання спеціально розробленої системи вправ, яка поєднує порівняльний медіааналіз, деконструкцію візуальних маніпуляцій та історичний фактчекінг, сприяє якісній трансформації навчального процесу. Відбувається перехід від репродуктивного засвоєння фактологічного матеріалу до аналітичного осмислення історичних процесів у ширшому глобальному та регіональному контексті. Здобувачі освіти демонструють здатність самостійно виявляти та критично переосмислювати стереотипні уявлення про країни Глобального Півдня, зокрема наративи віктимізації Африки та екзотизації країн Азії. Доведено, що поєднання традиційної джерельної бази, зокрема матеріалів авторського «Практикуму з новітньої історії країн Азії та Африки (1918–1945 рр.)», із новітніми цифровими інструментами забезпечує верифікованість історичного знання та дозволяє здобувачам вийти за межі спрощених бінарних опозицій.

Важливим результатом апробації методики стало формування у здобувачів освіти так званої інтелектуальної скромності – усвідомлення багатовимірності історичної реальності та відмова від спрощених чорно-білих інтерпретацій минулого й сучасності. Здобувачі освіти набули практичних навичок верифікації інформації, роботи з різнотипними джерелами – нарративними, візуальними, документальними, а також критичного дистанціювання від маніпулятивного та емоційно забарвленого контенту. Це дозволяє розглядати медіаграмотність у фаховій підготовці історика та вчителя історії не як допоміжний елемент, а як інтегруючу складову професійної компетентності, що забезпечує стійкість до ідеологічних і дезінформаційних впливів. Сформована в такий спосіб медіакомпетентність є критично важливим чинником когнітивного спротиву в умовах сучасної гібридної війни, оскільки дозволяє майбутнім фахівцям ідентифікувати приховані механізми маніпуляцій, які використовує ворожа пропаганда, маскуючи імперські амбіції під антиколоніальну риторіку.

Окремо слід підкреслити, що залучення інструментів генеративного штучного інтелекту в освітньому процесі, зокрема для аналізу алгоритмічних упереджень та перевірки інформаційних нарративів, сприяє формуванню у здобувачів освіти навичок критичної роботи з алгоритмізованою інформацією. Практика показала, що використання ШІ в дидактичному контексті є ефективним за умови його осмислення як об'єкта аналізу, а не джерела готових інтерпретацій.

Перспективи подальших наукових досліджень вбачаємо в розробці спеціалізованого навчально-методичного посібника з медіаграмотності для здобувачів історичної освіти, який би враховував регіональну специфіку країн Азії та Африки. Окремим напрямом подальших досліджень є поглиблене вивчення можливостей використання генеративного штучного інтелекту для історичного моделювання, аналізу великих масивів джерельних даних та формування дослідницьких компетентностей, що відкриває нові горизонти для вдосконалення методики викладання історії у вищій школі.

References

1. Волошенюк О., Іванов В. Медіаграмотність у початковій школі : посібник для вчителя. Київ : ЦВП, АУП, 2018. 234 с.
Volosheniuk, O., & Ivanov, V. (2018). *Mediahramotnist u pochatkovii shkoli* [Media literacy in elementary school]: posibnyk dlia vchytelia. Kyiv: TsVP, AUP, 234. [in Ukrainian].
2. Волошенюк О., Мокрогуз О. Медіаосвіта та медіаграмотність в умовах війни : методичний посібник. Київ : АУП, 2023. 156 с.
Volosheniuk, O., & Mokrohuz, O. (2023). *Mediaosvita ta mediahramotnist v umovakh viiny* [Media education and media literacy in the conditions of war]: metodychnyi posibnyk. Kyiv: AUP, 156. [in Ukrainian].
3. Десятов Д. Л. Практичні аспекти застосування медіаграмотності на уроках історії. *Історія в рідній школі*. 2019. № 4. С. 22–27.
Desiatov, D. L. (2019). *Praktychni aspekty zastosuvannya mediahramotnosti na urokakh istorii* [Practical aspects of applying media literacy in history lessons]. *Istoriia v ridnii shkoli – History in the native school*, 4, 22–27. [in Ukrainian].
4. Іванов В., Волошенюк О., Кулаков А. Медіаосвіта та медіаграмотність : підручник. Київ : АУП, ЦВП, 2019. 352 с.
Ivanov, V., Volosheniuk, O., & Kulakov, A. (2019). *Mediaosvita ta mediahramotnist: pidruchnyk* [Media education and media literacy: textbook]. Kyiv: AUP, TsVP. 352. [in Ukrainian].
5. Косенко Ю. Особливості сприйняття Сходу в українській суспільно-політичній думці. *Східний світ*. 2021. № 3. С. 45–56.
Kosenko, Yu. (2021). *Osoblyvosti spryniattia Shkodu v ukrainskii suspilno-politychnii dumtsi* [Features of the perception of the East in Ukrainian socio-political thought]. *Shhidnyi svit – The World of the Orient*, 3, 45–56. [in Ukrainian].
6. Ладиченко Т., Камбалова Я., Тереберко Л. Викладання всесвітньої історії в 11 класі: методичний посібник. Київ : Педагогічна думка, 2019. 224 с.
Ladychenko, T., Kambalova, Ya., & Tereberko, L. (2019). *Vykkladannia vsesvitnoi istorii v 11 klasi* [Teaching world history in the 11th grade]: metodychnyi posibnyk. Kyiv: Pedagogichna dumka, 224. [in Ukrainian].
7. Мар'єнко М. В. Хмарно орієнтовані системи відкритої науки у навчанні і професійному розвитку вчителів : монографія. Київ : ІЦО НАПН України, 2022. 320 с.
Mariienko, M. V. (2022). *Khmarno oriientovani systemy vidkrytoi nauky u navchanni i profesiinomu rozvytku vchyteliv* [Cloud-oriented open science systems in teaching and professional development of teachers]: monohrafiia. Kyiv: ITLT of NAES of Ukraine, 320. [in Ukrainian].
8. Павленко Л., Стрілюк О. Інфомедіаграмотність як складова фахової підготовки сучасного вчителя історії Нової української школи. *Розбудова єдиного відкритого інформаційного простору освіти впродовж життя (Forum-SOIS, 2021)* : зб. матеріалів 3-го Міжнар. наук.-практ. WEB-форуму (м. Київ–Харків, 25–28 травня 2021 р.). Харків : Типографія «U2print», 2021. Вип. 3. С. 210–213.

- Pavlenko, L., & Striliuk, O. (2021). Infomediahramotnist yak skladova fakhovoi pidhotovky suchasnoho vchytelia istorii Novoi ukrainskoi shkoly [Info-media literacy as a component of the professional training of a modern history teacher of the New Ukrainian School]. *Rozbudova yedynoho vidkrytoho informatsiinoho prostoru osvity vprodovzh zhyttia (Forum-SOIS, 2021) – Building a unified open information space for lifelong education (Forum-SOIS, 2021): zb. materialiv 3-ho Mizhnar. nauk.-prakt. WEB-forumu. Kharkiv: U2print, 3, 210–213.* [in Ukrainian].
9. Пометун О. І. Критичне мислення як педагогічний феномен. *Український педагогічний журнал*. 2018. № 2. С. 89–98.
Pometun, O. I. (2018). Krytychne myslennia yak pedahohichnyi fenomen [Critical thinking as a pedagogical phenomenon]. *Ukrainskyi pedahohichnyi zhurnal – Ukrainian Pedagogical Journal, 2, 89–98.* [in Ukrainian].
10. Почепцов Г. Г. Контроль над розумом. Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2012. 350 с.
Pochepctsov, H. H. (2012). *Kontrol nad rozumom* [Mind control]. Kyiv: Kyiv-Mohyla Academy Publishing House, 350. [in Ukrainian].
11. Саїд Е. В. Орієнталізм / пер. з англ. В. Шовкун. Київ : Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2001. 511 с.
Said, E. W. (2001). *Oriientalizm* [Orientalism] (V. Shovkun, Trans.). Kyiv: Osnovy, 511. [in Ukrainian].
12. Стрілюк О. Європейська інтеграція в ідеології та стратегії турецької Партії справедливості та розвитку (2002–2015 рр.). *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка*. Чернігів, 2017. С. 66–72.
Striliuk, O. (2017). Yevropeiska intehratsiia v ideologii ta stratehii turetskoi Partii spravedlyvosti ta rozvytku (2002–2015 rr.) [European integration in the ideology and strategy of the Turkish Justice and Development Party (2002–2015)]. *Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni T. H. Shevchenka – Bulletin of the Chernihiv National Pedagogical University named after T. H. Shevchenko, 66–72.* [in Ukrainian].
13. Стрілюк О. Б. Інтеграція інфомедійної грамотності у викладання курсу «Новітня історія країн Азії та Африки (1918–1945)». *Інфомедійна грамотність – невід’ємна складова навчального процесу закладу вищої освіти: збірник статей*. Київ: Академія української преси, IREX, Центр Вільної преси, 2021. С. 346–353.
Striliuk, O. (2021). Intehratsiia infomediinoi hramotnosti u vykladannia kursu «Novitnia istoriia krain Azii ta Afryky (1918–1945)» [Integration of information media literacy in the teaching of the course «Contemporary history of the countries of Asia and Africa (1918–1945)»]. *Infomediina hramotnist – nevidiemna skladova navchalnoho protsesu zakladu vyshchoi osvity: zbirnyk statei – Infomedia literacy – an integral component of the educational process of a higher education institution: collection of articles*. Kyiv: Akademiia ukrainskoi presy, IREX, Tsentr Vilnoi presy. 346–353. [in Ukrainian].
14. Стрілюк О. Б. Практикум з новітньої історії країн Азії та Африки (1918–1945 рр.): навчально-методичний посібник. Чернігів : Видавець Лозовий В. М., 2014. 312 с.
Striliuk, O. B. (2014). *Praktykum z novitnoi istorii krain Azii ta Afryky (1918–1945 rr.)* [Practicum on the contemporary history of Asia and Africa (1918–1945)]: navchalno-metodychnyi posibnyk. Chernihiv: Vydavets Lozovyi V. M., 312. [in Ukrainian].
15. Щурова Т. В. Візуальна грамотність як складова медіакультури особистості. *Вісник Харківської державної академії культури*. 2015. Вип. 47. С. 98–106.
Shchurova, T. V. (2015). Vizualna hramotnist yak skladova mediakultury osobystosti [Visual literacy as a component of the personal media culture]. *Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii kultury – Bulletin of Kharkiv State Academy of Culture, 47, 98–106.* [in Ukrainian].
16. Noble, S. U. (2018). *Algorithms of Oppression: How Search Engines Reinforce Racism*. New York: New York University Press. 256. [in English].
17. Shevel, O. (2011). The Politics of Memory in a Divided Society: A Comparison of Post-Franco Spain and Post-Soviet Ukraine. *Slavic Review, 70(1), 137–164.* [in English].
18. UNESCO. (2021). *Media and information literate citizens: think critically, click wisely! Media and information literacy curriculum for educators and learners*. Paris : UNESCO. Retrieved from: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000377068> (accessed 10.09.2025). [in English].

Striliuk Olena

<https://orcid.org/0000-0002-5278-5263>

Scopus ID 59539632200

PhD in Historical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department
of the World History and International Relations,
T. H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium»
(Chernihiv, Ukraine) E-mail: olenastriliuk@ukr.net

MEDIA LITERACY AS A TOOL FOR OVERCOMING STEREOTYPES IN TEACHING THE CONTEMPORARY HISTORY OF ASIAN AND AFRICAN COUNTRIES IN HIGHER EDUCATION

The article addresses the issue of developing critical thinking and media competence among higher education students in the context of teaching the course Contemporary History of Asian and African Countries. **The aim** of the study is to substantiate a methodology for applying media literacy tools to deconstruct persistent historical and cultural stereotypes about countries of the Asian–African region, particularly notions of their «backwardness», «traditionalism», and inherent conflict-proneness, which are actively reproduced in mass culture and the media.

The relevance of the research is determined by the need to overcome Eurocentric narratives and the «exoticization» of the East, which are reinforced through the uncritical consumption of news and visual media content. The article analyses the specific features of students' perceptions of historical processes in Asian and African countries as part of the so-called Global South and identifies key biases that hinder the formation of a holistic and scientifically grounded historical worldview.

The research **methodology** is based on an interdisciplinary approach combining methods of historical analysis, media studies, and pedagogy. The study employs pedagogical observation, reflective analysis of students' learning outcomes, and case studies grounded in real media practices to develop practical educational exercises. In particular, the article describes algorithms for the comparative analysis of news coverage by different media agencies (Western, national, and regional), techniques for deconstructing visual fakes and manipulative practices in photojournalism, as well as methods for verifying information about political conflicts in Asian and African countries. Special attention is given to the use of algorithmic information output analysis and generative artificial intelligence responses as tools for identifying stereotypical patterns in the representation of countries of the Global South. This approach aims to overcome the limitations imposed by linguistic and algorithmic information bubbles by ensuring a multiperspectival analytical framework. The proposed set of exercises is designed to reduce the level of stereotypical judgments and to enhance the quality of students' scholarly argumentation when working with media sources.

The scientific novelty of the study lies in the development and theoretical justification of a model for integrating media literacy components directly into the content of the professional course Contemporary History of Asian and African Countries, as opposed to the traditional practice of teaching media literacy as a separate discipline. The article proposes a typology of historical stereotypes about Eastern and African countries characteristic of the Ukrainian educational context and identifies effective tools for overcoming them in the learning process.

Conclusions. The study demonstrates that the integration of media education technologies into the teaching of the history of Asian and African countries contributes not only to a deeper understanding of factual material but also to the development of professional competencies among future history teachers, historians, and archaeologists. The application of the proposed methodologies enables a transformation in students' perceptions of the studied regions from mythologized representations to scientifically grounded interpretations and fosters the development of critical skills for working with contested sources in the context of contemporary information wars.

Keywords: media literacy, contemporary history of Asian and African countries, historical stereotypes, critical thinking, methodology of history teaching.

Стаття надійшла до редакції 14.11.2025 р.

Рецензент: доктор педагогічних наук, професор Янченко Т. В.